

Новакова Е. В. *Использование методологии синергетики в исследовании динамики политического развития*

В статье систематизированы и обобщены методологические возможности синергетики для изучения динамики политического развития. Проанализированы категориальный аппарат и инструментальные подходы исследования сложноорганизованных систем в политическом контексте. Определена необходимость универсализации подходов к исследованию пространственно-временной динамики политических систем, осуществления перехода к синергетической модели политического развития.

Ключевые слова: политическое развитие, синергетика, самоорганизация, политическая система, фазы, циклы, волны политического развития.

Novakova O. *Use Methodologies of Synergetic in Research of Dynamics of Political Development*

In the article methodological possibilities of synergetic are systematized and generalized for the study of dynamics of political development. A category vehicle and instrumental approaches of research of the systems is analyzed in a political context. The necessity of universal of going is certain near research of space-temporal dynamics of the political systems, realizations of passing to the synergetic model of political development.

Keywords: political development, synergetic, political system, phases, cycles, waves of political development.

УДК 94:930.1(477.8)

Докаш О. Ю.

ПОЛІТИЧНА СУБКУЛЬТУРА ПАРТІЙНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ 30-Х – ПОЧАТОК 50-Х РОКІВ ХХ СТ.)

У статті авторка виходить з того, що партійна номенклатура як правляча соціальна страпа радянського суспільства репресивно-каральними інструментами тоталітарного режиму насильно насаджувалась у Західній Україні, Північній Буковині та Закарпатській Україні в процесі їх інкорпорації у загальносоюзний політико-правовий простір в роки Другої світової війни та перші повоєнні роки. Основна увага звернута на виявлення домінуючих ціннісних орієнтацій керівних партійних та радянських працівників.

Ключові слова: політична субкультура, партійна номенклатура, західні області України, масова свідомість, політичний конформізм.

Постановка проблеми. Політологічна характеристика політико-культурного простору західних областей Української РСР (УРСР) впродовж визначального в їхній історії періоду кінця 30-х – початку 50-х років ХХ ст. визначається виразною теоретичною та практичною актуальністю в контексті процесів декомунізації й дерадянзації, що активізувались в Україні після перемоги Революції гідності. На переконання авторки, без розкриття природи, механізмів та наслідків насадження політичного панування в Україні партійної номенклатури окреслені процеси матимуть далеко не системний характер, не вирішуючи суспільного запиту на викриття трагічних сторінок радянського минулого та недопущення його рецидивів у майбутньому.

Аналіз попередніх досліджень. Характеризуючи стан наукової розробки окресленої проблематики, варто відзначити, що вона неодноразово привертала увагу сучасних вітчизняних політологів та істориків [3; 11]. Особливої уваги заслуговують ґрунтовні теоретико-методологічні дослідження політичної культури, її основних структурних компонентів та механізмів взаємодії [7; 15]. Відповідного теоретико-методологічного опрацювання потребують характерні риси політичної субкультури керівних працівників

органів влади та управління сталінського тоталітарного режиму в західних областях УРСР з кінця 30-х до початку 50-х років ХХ ст., яка розпочата автором в попередніх роботах.

Метою цієї роботи є аналіз та характеристика політичної субкультури правлячої верстви радянського суспільства – партійної номенклатури.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати в історичній ретроспективі причини джерела й механізми формування партійної номенклатури; показати процес утвердження партійної номенклатури як правлячої суспільної верстви в західних областях УРСР; виявити політичний досвід, сталі елементи політичної свідомості та політичної поведінки інкорпорованої зі східних районів СРСР та УРСР партійної номенклатури; розкрити деформаційний характер впливу утвердження політичного панування партійної номенклатури на політичну культуру населення краю.

Виклад основного матеріалу. Вивчення суспільних проявів стану «горизонтального тоталітаризму» і соціально-політичного ефекту «заступлення» владними угрупованнями радянського тоталітаризму сфер владних повноважень, вичленування суспільних ознак поширеної форми партії-держави і наслідків реалізації політичних принципів «соціалістичного будівництва» дозволило В. Китаєву зробити висновок про створення в СРСР усталеної форми тоталітарного суспільного ладу і надбання ним у передвоєнні роки завершених форм державно-монополістичного соціалізму [8, с. 15-16].

У Конституції УРСР 1937 р. визначалися основи суспільного переможного «соціалістичного» устрою, запроваджувалася практика формування системи рад депутатів трудящих усіх рівнів на основі загальних, рівних і прямих виборів при таємному голосуванні. УРСР подавалася як соціалістична держава робітників і селян, де трудящим міста і села належить вся влада, в особі Рад депутатів трудящих. Економічною основою УРСР проголошувалася соціалістична власність у формі державної та колгоспно-кооперативної власності і соціалістичної системи господарства, яка спрямовувалась на втілення принципів «хто не працює, той не їсть» та «від кожного за здібностями, кожному – за його працю» [13, с. 41].

Поряд із соціальною диференціацією А. Золін розглядає в якості вагомого чинника формування політичної субкультури структурно-функціональну неоднорідність політичної системи. При цьому розрізняється політична культура тієї групи осіб, що приймає політичні рішення, та груп, що є тільки спостерігачами політичних процесів або беруть в них участь лише певною мірою [7, с. 76].

Восени 1923 р. секретаріат центрального комітету Російської комуністичної партії (більшовиків) направив усім народним комісарам (міністрам) СРСР і керівникам державних установ обіжник із переліком посад, на які призначали з партійного дозволу. Згодом цей список значно розширили за рахунок усіх керівних посад всесоюзного, республіканського, обласного і районного масштабу. Відтоді термін «номенклатура» став самоназвою радянських управлінців – партійних, державних, господарських тощо [6, с. 255]. Ієрархічна єдиноначальність досить швидко в радянській практиці набула форми номенклатурного принципу державного управління, який став наріжним каменем організації політико-адміністративних відносин [17, с. 83]. Будь-яка політична субкультура містить у собі й те загальне, що характеризує домінуючу в суспільстві політичну культуру, і те специфічне, що відрізняє дану субкультуру, ті особливості, які властиві тільки цій групі. Кожна субкультура має певний соціальний масштаб, час існування й різний ступінь укорінення в свідомості й поведінці громадян [10].

Домігшись цілковитого контролю над суспільством, правляча партія перетворилася з урядовою на державну. Ті самі особи одночасно керували Комуністичною партією та Радянською державою. Критеріями добору номенклатури стали партійний квиток, робітниче і селянське походження, участь у боротьбі за радянську владу та за комуністичні ідеї. Морально-етичні риси, освітній та культурний рівень тривалий час не мали жодного значення. Заміщення «виборних» посад відбувалося лише за санкцією партійних органів.

Депутатський корпус формувалася в кабінетах партійних функціонерів і був цілком «ручним» [6, с. 256].

У цьому контексті варто звернутися до поняття політичного досвіду, що є одним з базових елементів політичної культури. Завдяки йому в процесі політичної соціалізації відбувається засвоєння людьми зразків політичної поведінки, певних політичних орієнтирів, притаманних для даного типу суспільства [10]. Процес формування партійних структур відбувався форсованими темпами, без врахування місцевої специфіки. Необізнаність «уповноважених» з місцевою специфікою, вкрай недостатнє залучення місцевих кадрів (над ними тяжіла політична підозра) призводили до грубих порушень. Вже із 1940 р. за відомими сталінськими «рецептами» розпочалася примусова колективізація [14, с. 187].

Виходячи із найвагоміших характеристик радянського тоталітарного режиму, виділених В. Горбатенком, зокрема наявності цілісного бюрократичного механізму, підвалини якого становила номенклатура як система призначення державних службовців на керівні посади [2, с. 103], можемо говорити про зрощення партії з державою, коли, політизуючи всі органи державної влади (через контроль за призначенням на посади), партія підпорядковує їх, перетворюється на «партію-державу» шляхом злиття з державними інститутами, які переходять під повний партійний контроль. Тому цілком логічним є те, що вже восени 1943 р. було створено організаційні групи обласних комітетів партії, які після відновлення сталінського тоталітарного режиму в Західній Україні мали зосередити у своїх руках основні важелі впливу та забезпечити якнайшвидшу реінтеграцію західноукраїнського регіону в загальносоюзний простір. Очолили їх «перевірені» роками сталінського життя партійні функціонери [3, с. 192].

Партійні структури в західних областях України, як і в інших регіонах СРСР, брали на себе не лише партійні, але й державні функції. Саме обкоми, міськкоми та райкоми партії стали політичними центрами, в яких зосереджувалися основні важелі влади [11, с. 7]. Потужними органами на місцях стали обкоми партії, які втілювали в життя рішення та постанови центру і мали величезний апарат. На західноукраїнських землях було сформовано нову офіційну номенклатурну еліту, яка відрізнялася від попередньої своїм соціальним складом та ідеологією, та маючи командні повноваження, отримала монополію на політику, ідеологію, економіку в регіоні.

В цьому контексті варто акцентувати увагу на емоційно-психологічному компоненті політичної свідомості, який складають політичні міфи та стереотипи, ментальність, політичні символи і знаки, тип політичного мислення, а також політичні орієнтації та установки громадян на політичні інститути, події, політичні ролі, нормативну систему тощо [10]. Так, з кожним днем ставало все помітнішим небажання прибулих керівників зважати на інтереси місцевого населення. Особливо болісно сприймалася їхня грубість, зверхність, зарозумілість та пихатість. На керівних посадах в західних областях УРСР перебувало багато людей, які за анкетними даними вважалися українцями, але в житті цуралися рідної мови та культури. Для прикладу, хоча з поміж 51 члена бюро Львівського міськкому партії у лютому 1945 р. було 29 українців, у т. ч. секретарі міськкому В. Л. Бондар, Г. І. Ломов, проте не лише діловодство в цій установі велося російською мовою, але вона сама виступала одним із основних інструментів русифікації Львова [4, арк. 2]. У 1945 р. згідно окремого рішення ЦК КП(б)У в Закарпаття було скеровано 300 відповідальних працівників [18, арк. 79]. Крім того, прибули 855 вчителів, 45 фахівців сільського господарства, 30 лікарів, а також 388 співробітників органів НКВС та НКДБ. Саме прибулі керівники склали основну частину партійної номенклатури краю і впливали на всі сфери життя. На жовтень 1945 р. прибулі керівники становили 60 % відповідальних працівників апарату ЦК Компартії Закарпатської України та 42 % – окружних та міських партійних комітетів [19, арк. 1].

Відсутність достатньої кількості фахівців зі східних областей та необхідність привернення на бік влади місцевого населення вимагали ширшого залучення місцевих спеціалістів для роботи в адміністративному апараті. При цьому до уваги бралися не стільки компетентність, професійний рівень місцевих «висуванців», як їхнє соціальне походження та

політична лояльність до радянської влади. Причини цього також варто шукати у конформізмі як різновиді соціальної дії, результатом якого є прагнення людини відповідати думці більшості [1, с. 65-66].

Станом на 1 липня 1946 р. в західних областях республіки нараховувалося майже 86,4 тис. прибулих працівників, в тому числі 22,5 тис. вчителів, 10,1 тис. лікарів та медсестер, 5,4 тис. – співробітників судів, прокуратури, МВС та МДБ, 4,7 тис. – комсомольських, 4,7 тис. – партійних функціонерів, 3,7 тис. спеціалістів сільського господарства [21, арк. 1-2]. За наведеними цифрами стоять долі конкретних людей, багато з яких змушені були залишати свої родини, попередні місця праці та вирушати в західні області України. «Гвинтики» сталінської бюрократичної системи досить часто опинялися на новому місці роботи у складних, передовсім побутових, умовах. Про це свідчать численні спецдонесення органів держбезпеки на основі «обробки» поштової кореспонденції [5, арк. 12; 20, арк. 7].

У багатьох випадках серед «уповноважених», зайнятих на відповідальній роботі в партійних, радянських, адміністративних, профспілкових органах краю, переважали молокомпетентні особи, загальна освіта яких не перевищувала рівня середньої школи. Зате ці люди пройшли сувору школу сталінського виховання, навчилися беззастережно підкорятись партійній дисципліні. Функціонери-апаратники загалом не відзначалися високими моральними якостями. Їхня грубість і зарозумілість, зловживання службовим становищем, ставали все більш неприхованими. Прибулі функціонери чітко виконували вказівки керівництва, виявляючи при цьому жорстокість, не зупиняючись навіть перед вчиненням тяжких злочинів [16, с. 506].

На початку 1950-х років простежується тенденція до зменшення частки місцевих «висуванців» серед окремих категорій керівників органів влади та управління. Якщо в 1948 р. в Рівненській області на посадах голів райвиконкомів працювало 11 місцевих «висуванців», то в 1953 р. залишилось лише 5 [9, с. 700]. Загалом, у 1953 р. з 742 секретарів обкомів, міськкомів і райкомів партії західних областей УРСР місцевими мешканцями було лише 62 особи [12, с. 319].

Цілком зрозуміло, що збереження такого становища не сприяло зростанню підтримки місцевим населенням заходів радянської влади. З іншого боку, цю проблему намагались використати у своїй боротьбі за владу в СРСР після смерті Й. Сталіна члени неофіційного правлячого тріумвірату (Г. Маленков, М. Хрущов та Л. Берія), що може бути предметом окремої політологічної розвідки.

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного політологічного дослідження можна твердити про формування специфічної політичної субкультури партійної номенклатури зі специфічними каналами рекрутування, ціннісно-нормативними орієнтирами та провідною роллю в політичному житті Радянського Союзу. Розпочата у вересні 1939 р. «радянська» в новоутворених західних областях УРСР прискореними темпами відновилася наприкінці Другої світової війни. Спрямована на цілковиту уніфікацію всіх сфер життя краю вона потребувала відповідного адміністративно-командного апарату. Саме на формування такого апарату була спрямована кадрова політика сталінського тоталітарного режиму. В своїй основі на протязі повоєнних років вона не зазнала суттєвих змін. Ця політика й надалі передбачала опору на «перевірені» попередніми роками радянського життя кадри зі східних регіонів УРСР та СРСР. Проведення форсованої інтеграції краю в радянську систему вимагало значної концентрації цих працівників на відповідальних посадах у партійних і радянських структурах, органах внутрішніх справ, держбезпеки, прокуратури, судів. Поступово все більше номенклатурних працівників залучалося із місцевого населення, що дозволяє робити висновок про поширення феномену політичного конформізму. Окреслені процеси утвердження політичного панування партійної номенклатури негативним чином впливали на трансформацію політичної культури населення регіону загалом. Предметом окремого дослідження може стати феномен політичної культури крізь призму

етнонаціональних процесів в Західній Україні, Північній Буковині та Закарпатській Україні кінця 30-х – початку 50-х років ХХ ст.

Використана література

1. Гаркавець С. О. Психологія політичного вибору: навчальний посібник [Текст] / С. О. Гаркавець. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. – 116 с.
2. Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть [Текст] / В. П. Горбатенко. – К. : «Академія», 1999. – 240 с.
3. Гулай В. Кадрова політика радянського режиму в західних областях України (друга половина 40-х- 50-ті рр. ХХ ст.) [Текст] / В. Гулай // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 37. – Ч. 2. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – С. 190204.
4. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. П-4. Львівський міський комітет Комуністичної партії (більшовиків) України. – Оп. 1. – Спр. 65.
5. ДАЛО. – Ф. П-5001. Дрогобицький обласний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України. – Оп. 2. – Спр. 23.
6. Закарпаття 19192009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання [Текст] / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [Редколег.: Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко]. – Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2010. – 720 с.
7. Золін А. Політична субкультура як частина загальної субкультури суспільства [Текст] / А. Золін // Політичний менеджмент. – 2007. – № 6. – С. 7481.
8. Китаєв В. О. Тоталітаризм як суспільно-політичний феномен: системний аналіз радянської моделі [Текст]: автореф. дис. канд. політ. н; спец. : 23.00.02 «Політичні інститути і процеси» / В. О. Китаєв; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 1994. – 20 с.
9. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали [Текст] / Ред. кол.: Ю. Ю. Сливка (відп. ред.) та ін. – Том І. – 1939–1953. – К. : «Наукова думка», 1995. – 750 с.
10. Курілло В. Є. Політична субкультура ГУЛАГу: осмислення історичного досвіду минулого [Електронний ресурс] / В. Є. Курілло, І. В. Фатянова. – Режим доступу: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis_64.exe.DOWN. – Назва з екрану.
11. Леськів М. М. Радянський режим у західних областях України (1944–1953 рр.) [Текст]: автореф. дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / М. М. Леськів; Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів, 2008. – 18 с.
12. Національні відносини в Україні у ХХ ст. Збірник документів і матеріалів [Текст] / Упор.: М. І. Панчук (керівник) та ін.; ред. кол.: І. Ф. Курас (голова) та ін. – К. : «Наукова думка», 1994. – 560 с.
13. Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929-1941) [Текст] / Відп. ред.: О. М. Мироненко, І. Б. Усенко. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 320 с.
14. Рубльов О. С. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції, 20-50-ті роки ХХ ст. [Текст] / О. С. Рубльов, Ю. А. Черченко; НАН України, Інститут історії України, Інститут української археографії. – К. : «Наукова думка», 1994. – 350 с.
15. Рудакевич О. М. Національна політична культура : теорія, методологія, український досвід [Текст]: монографія / О. М. Рудакевич. – Тернопіль : ТНЕУ, видавництво «Економічна думка», 2010. – 456 с.
16. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944-1953 рр. Нові документи і матеріали [Текст] / В. Сергійчук. – К. : Дніпро, 1998. – 941 с.
17. Токовенко В. В. Політичне керівництво і державне управління: проблеми взаємовідносин та оптимізації взаємодії [Текст]: монографія / В. В. Токовенко. – К. : Вид-во «УАДУ», 2001. – 256 с.

18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління. – Ф. Р-2. Управління справами Ради Народних Комісарів Української РСР. – Оп. 7. – Спр. 1782. – Арк. 79.

19. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. Центральний Комітет Комуністичної партії (більшовиків) України. – Оп. 75. – Спр. 6.

20. ЦДАГО України. – Ф. 1. Центральний Комітет Комуністичної партії (більшовиків) України. – Оп. 75. – Спр. 28.

21. ЦДАГО України. – Ф. 1. Центральний Комітет Комуністичної партії (більшовиків) України. – Оп. 75. – Спр. 69.

Докаш О. Ю. Политическая субкультура партийной номенклатуры западных областей Украины (конец 30-х - начало 50-х годов XX ст.)

В статье автор исходит из того, что партийная номенклатура как правящая социальная страта советского общества репрессивно-карательными инструментами тоталитарного режима насильно насаждалась в Западной Украине, Северной Буковине и Закарпатской Украине в процессе их инкорпорации в общесоюзное политико-правовое пространство в годы Второй мировой войны и первые послевоенные годы. Основное внимание обращено на выявление доминирующих ценностных ориентаций руководящих партийных и советских работников.

Ключевые слова: политическая субкультура, партийная номенклатура, западные области Украины, массовое сознание, политический конформизм.

Dokash O. Political Subculture of the Party Nomenclature of Western Regions of Ukraine (End 30th - Beginning 50th XX Century).

In the article the author comes from the fact that the party nomenclature of the ruling social stratum of Soviet society repressive and punitive tools totalitarian regime forcibly implanted in Western Ukraine, North Bukovina and Transcarpathian Ukraine during their incorporation in the all-Union political and legal space during the Second World War and the first postwar years. The main attention is paid to identifying the dominant value orientations leading party and Soviet workers.

Keywords: political subculture, party nomenclature, the Western regions of Ukraine, the mass consciousness, political conformism.

УДК:321.02:316.422

Дьоміна О.С.

СТАНОВЛЕННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ: ФІЛОСОФСЬКІ ВИТОКИ, МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ГРАНІ ТА ПОЛІТОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

У межах статті здійснено аналіз виникнення і становлення ціннісної проблематики в соціально-гуманітарних науках: філософії, соціології, соціальній психології, політології як основи для подальшого дослідження аксіологічного підходу у політичній науці.

Ключові слова: цінності, політичні цінності, політична аксіологія, системи цінностей, класифікація цінностей.

Актуальність розробки ціннісної проблематики обумовлена руйнуванням ціннісних орієнтирів, на основі яких формувалися суспільні та особистісні ідеали попередніх поколінь. Для успішної адаптації людства до процесів, що відбуваються під впливом глобалізації і цивілізаційних зрушень, необхідний критичний аналіз і переоцінка цінностей, розуміння того, що народження нової аксіосистеми можливо тільки в процесі напруженого пошуку нових орієнтирів людського існування.